

УДК: 1:336.74 : 316.28 : 124.5

ЕВОЛЮЦІЯ ОНТОЛОГІЧНОЇ ПРИРОДИ ГРОШЕЙ ЯК ФЕНОМЕНУ КУЛЬТУРИ

Зоя Скринник

*Львівський банківський інститут Національного банку України
просп. Шевченка, 9, Львів, 79005, Україна, kgd@lbi.wubn.net*

Здійснено семантичний аналіз еволюції грошей як феномену культури під кутом зору історичних змін їх знакової природи й смислового наповнення. Зроблено спробу дослідити внутрішню логіку цього процесу й визначити його загальний зміст як ідеалізацію грошей. Показано, що історична еволюція грошей виявляє їх справжню онтологічну природу як віртуальну реальність, як інформацію „у чистому вигляді”, соціальну силу, яка специфічно упорядковує життєвий світ людського суспільства.

Ключові слова: гроші, комунікація, знак, семантика, смисл, значення, ідеалізація, цінність.

Формування в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки вимагає наявності в її громадян ціннісних орієнтацій, адекватних таким реаліям сучасного життєвого світу, як ринкові відносини та ринкові механізми економічної сфери. Нова система цінностей розвивається під потужним впливом цих реалій, зокрема, гроші стали чи не основною домінантою у ціннісних орієнтаціях „нових українців”, без врахування якої не може бути повною наукова картина сучасного соціуму. Хоча у вітчизняній науковій літературі вплив грошей на соціальні процеси широко висвітлений (див. 10, 5, 13, 6, 4, 7, 8), цей аналіз, як правило, здійснюється в соціально-економічному або соціологічному ключі. Філософські дослідження грошей як соціально-культурного феномену поки що не співмірні з їх реальним впливом на соціокультурні процеси. На цьому тлі помітно виділяються перші успішні спроби, як зокрема монографія А. Мазаракі та В. Ільїна „Філософія грошей” [9]. Для філософського аналізу соціальної природи грошей автор вважає перспективним застосування методології комунікативного підходу.

Природа грошей як інструменту господарської діяльності та соціальної комунікації у процесі їх історичної еволюції, виявляючи сутність грошей в усе більш адекватній формі, звільнялася від позірної нерозривності з природними характеристиками грошових знаків і виявляла себе як *чиста соціальність*. У процесі історичного буття грошей можна виділити, виходячи з критеріїв еволюції їх семантичної природи, три самостійні періоди, у кожному з яких принципово змінювалася знакова форма й характер її взаємодії зі смисловим наповненням грошових знаків: по-

перше, епоха монетних грошей, а пізніше – банкнот, зроблених із паперу, але розмінних на золото; по-друге, перехід до випуску банкнот, незабезпечених золотом, по-третє, поява електронних грошей та кредитних карток.

Монетні гроші – перший із цих періодів, який за своєю тривалістю значно перевершує наступні, оскільки в міру свого історичного поступу гроші вдосконалюватимуться і змінюватимуть свою знакову форму з наростаючим прискоренням. Монетні гроші мають конкретно визначене призначення – виражати в символічній формі значущість будь-якої іншої речі, бути соціальним символом інших речей. В досліджуваному аспекті їх основна характеристика – це нерозчленованість знаку та значення, яка виявляється в тому, що забезпечення цих грошей має природну основу – це власна вартість металу, з якого вони виготовлені. Знак (металевий диск з викарбуваною на ньому печаттю) має значущість (ринкову вартість), зумовлену природними властивостями металу: його рідкісністю, хімічною та фізичною стійкістю.

Однак розходження, відокремлення знаку від значення починає виявлятися вже від самої появи монетних грошей і навіть раніше: на стадії натуральних грошей-товарів. Перші кроки до усвідомлення відмінності між знаком і значенням були здійснені через намагання фальсифікувати гроші, тобто змінити їх природний вміст, не змінюючи при цьому соціальну значущість. Наскільки широкого розповсюдження набула така практика, дають уявлення історичні свідчення. Наприклад, в Індії в I столітті до нашої ери закони Ману передбачали, що майстер, винний у фальсифікації золота за допомогою домішування в нього сторонніх металів, був приречений до особливо жорстокої страти – його мали розрізати бритвами [1, с. 15–17]. Фальсифікації монетних грошей починають свою історію від самого їх виникнення, – так, відомо, що вже через кілька років після появи у Лідії перших монет, випущених зі сплаву, що містив 40% золота та 60% срібла, у них виявили зниження вмісту золота при тій самій номінальній вартості. Назагал номінальна вартість монет завжди була трохи вищою за вартість металу, з якого вони виготовлялися. Усвідомлення фальсифікованого характеру грошей, що перебувають в обігу й успішно виконують функції „справжніх” грошей поступово привчало учасників ринку до розуміння, що смислова значущість грошей насправді визначається не їх природним вмістом, а чимось іншим – конвенційно встановленими правилами їх обігу. Про те, що свідоме використання фальсифікованих монет зі збереженням їх номінальної значущості мало місце в широких масштабах, свідчать численні історичні факти. Один з особливо наочних – наймення французького короля Філіпа IV, якого прозивали „Червононосим”, оскільки він випускав мідні позолочені монети, на яких шар золота стирався насамперед на носі карбованого королівського портрету, що надавало йому специфічного червоного відтінку.

Виникнення монет було тим фактором, який нерозривно пов'язав гроші, що досі еволюціонували як ланка стихійного процесу економічного розвитку, з діяльністю держави, її свідомого втручання у сферу грошового обігу. Це сприяло прискоренню процесу ідеалізації грошей, який досі відбувався спорадично, у вигляді безсистемних актів фальсифікації, та спонтанно, внаслідок того, що випущені монети в процесі обігу змінюють свій металевий вміст – стираються і поступово їх символічне значення віддаляється від власної вартості вміщеного в них металу. Держава швидко навчилася використовувати процес ідеалізації у своїх цілях. Державна влада перейшла до свідомого псування монет, знижуючи вміст у них благородного металу тим чи іншим способом. Роль держави щодо функціонування грошових механізмів добре демонструє історія Китаю, великої імперії з правителем, достатньо сильним для того, щоб нав'язати економіці свою волю. Ця організована державна воля розповсюджувалася на економічне життя до такої міри, що правитель міг стратити громадян, які наважувалися протистояти його монетарній політиці. Тому економіка Китаю завжди знаходилася під контролем швидше державних, ніж ринкових чинників. Таке становище завчасно, задовго до визрівання необхідних економічних передумов, висунуло на перший план символічну природу грошей, зробило їх знаковою системою для втілення позаекономічної державної волі. Ця система діяла як додатковий податок і придушувала здорову комерцію.

Виникнення на Заході банкнот, зроблених із паперу, на відміну від Східної імперії, зумовлене економічними причинами, зокрема розвитком банківських механізмів, і знаменувало не спотворення, а дальший розвиток соціальної природи грошей. Спонукальним мотивом до їх появи було прагнення запобігти підробці або псуванню монет у процесі їх повсякчасного використання, коли вони зношувалися, втрачаючи вміст дорогоцінних металів, або могли бути підмінені фальшивими. Щоб забезпечити гроші при розрахунках, купці Середземномор'я почали запечатувати золоті монети в маленький гаманець із зазначенням на його зовнішньому боці точної вартості й типу монет. Таким чином учасники грошових операцій поступово звикали мати справу з монетами, яких вони не могли побачити й торкнутися, ринкова значущість яких була засвідчена лише печаттю особи, яка першою запечатала гаманець – іншого купця, урядового чиновника або банкіра. Так був зроблений крок до того, що забезпеченням грошей стала не їх природна сутність, а довіра до конкретної особи або соціальної інстанції, що є суб'єктом ринкових операцій. Наступним цілком логічним ходом була ідея зберігати золоті монети в надійному місці, а замість них пускати в обіг самі лише ярлики на гаманцях. Однак це був лише перший крок на досить складному й довгому шляху, адже золоте забезпечення паперових банкнот зберігало повністю свою значущість і було необхідною умовою виконання грошима їх функцій. Суть зміни, яка відбулася, – фізичне відокремлення в просторі й часі грошового знаку, який тепер здійснює

свій обіг у формі паперу, засвідченого певним законним чином, від його значення, тобто золотого забезпечення, яке при цьому залишається нерухомим у надійному сховищі. Грошовий знак у вигляді паперової банкноти змінив свою форму, але, по суті, лишився так само фізичною чуттєвою річчю. Таким чином, гроші стають усе більш абстрактними, віддаляються від їх первісної природної форми й розкривають закладене в них соціальне наповнення.

Трансформація грошей відкрила нові можливості реалізації мети, до якої люди, власне, з їх допомогою прагнули одвічно: гроші мають створювати нові гроші. Коли монетні гроші, щоб мати з них „навар”, держава мусила псувати, зменшуючи тим самим вміст дорогоцінних металів, то паперових грошей уряд або банк, що відповідав за їх випуск, міг просто друкувати більше ніж мав золота для їх забезпечення. Вони й робили це постійно й неухильно. Так розпочався процес девальвації, який, незалежно від *конкретних* причин, уже ніколи більше не припинявся й розкручувався по спіралі. Таким чином, новоутворена дистанція між знаком і значенням грошей відкрила простір для діяльності, якою раніше протягом століть самовіддано й фанатично займалися алхіміки: витворення субстанції багатства з „усього, що є під рукою” за допомогою маніпуляцій на противагу традиційному способу одержання її природним шляхом. Не випадково речовина, яка, за легендою, має перетворювати всі метали на золото, називалася „філософським каменем”, – у цьому понятті виявився здогад про те, що золото алхіміків має іншу, ніж золото природне, онтологічну сутність: воно метафізичне, бо його першопочаток перебуває поза межами емпіричного досвіду, чуттєвої реальності. Справжнім „філософським каменем” виявився папір: зроблені за його допомогою незабезпечені гроші насправді не мали за собою жодної чуттєвої реальності.

Попри те, якщо підробка монетних грошей була пов’язана з погіршенням їх якості і її можна було порівняно легко виявити, випуск незабезпечених банкнот ніяк не позначався на якості грошових знаків, їх фізичній реальності, така фальсифікація в принципі не могла бути встановлена жодним предметно-чуттєвим способом. Однак вона цілком відчутно виявляла себе у сфері соціальної реальності, оскільки ринок чуйно реагує на зміни вартісного наповнення грошей. Таким чином, фальсифікація тепер стосувалася вже не фізичної природи грошових знаків, а їх соціальної значущості, бо субстанція економічного життя, яку підривав випуск незабезпечених банкнот, – довіра громадян до держави, що здійснює емісію грошей.

Наступним винаходом, що суттєво змінив природу грошей, став обмінний вексель. Його появу в XIV столітті спричинив пошук технічних способів для подолання релігійної заборони на лихварство. Оскільки християнська церква забороняла лихварство, тобто одержання відсотків із позички, а реальна потреба в наданні й одержанні таких позичок постійно зростала, банкіри придумали, по суті, нові банківські гроші. Це був письмовий документ, який гарантував виплату певної су-

ми в певному місці певній особі, яка, буцім, не позичає у банкіра гроші за певні відсотки, а купує один вид грошей за інший, яким буде здійснена оплата. Відповідно до угоди, той, хто одержав суму грошей, має через певний час в іншому місці повернути її в іншій валюті.

Цим зняті були фізичні обмеження, пов'язані з металевими монетами. Векселі циркулювали серед торговців як вид паперових грошей. При цьому виникло явище своєрідної мультиплікації, завдяки якій з'явилася можливість пустити в обіг у кілька разів більшу кількість грошей, ніж фізично існує монет. Так, дворянин, віддавши певну суму грошей у банк, є власником цієї суми, це його гроші. Банк дав цю суму в позичку іншому клієнтові, який у цей час є власником такої ж суми грошей. Банкір, якому лишився вексель, теж є власником такої ж суми, він розпоряджається векселем як грошима. Завдяки таким своїм особливостям, перевідні векселі викликали бум на європейських ринках, допомагаючи подолати катастрофічну нестачу золотих та срібних монет. Грошовий обіг набував усе більшої динаміки, хоча в русі перебували зовсім не монети, а тільки цифри в бухгалтерських книжках.

Таким чином, фізичне й соціальне буття паперових грошей стали не просто відмінні одне від одного – вони зробилися неспівмірними. Разом із тим, валюта залишалася заснованою на золоті, а це означає, що вона завжди обмежена фізичною кількістю золота в світі, а отже, залежна від кожної нової знахідки природного золота й кожної технічної новації в розробці його родовищ. Залежність від золота відіграє стабілізуючу роль, оскільки необхідність перетворення грошей у золото на вимогу громадян не дозволяє урядам робити забагато позичок або випускати забагато грошей для розв'язання кон'юнктурних політичних проблем. Таким чином, монетарна система, заснована на золоті, є більш опірною до зловживань: право громадян перетворювати свої паперові гроші в золото, є, по суті, правом голосу в питанні про те, як працює монетарна система й наскільки проста людина може довіряти політикам своєї країни. Адже, втративши довіру до випущених урядом грошей, вони можуть перетворити паперові банкноти на золото, і папір утратить будь-яку значущість.

Кінець великої епохи світової валютної системи, заснованої на золоті, а тим самим початок *другого етапу еволюції грошей* пов'язаний із Першою світовою війною. Його змістом була, власне, *відмова від золотого забезпечення паперових грошей*. Конкретною причиною масового випуску банкнот, незабезпечених золотом, були потреби воєнного стану в величезних грошових витратах. Однак внутрішньою пружиною руйнування прив'язання до золотого стандарту було споконвічне прагнення будь-якого уряду порушити на свою користь баланс між можливостями державного втручання та відносно незалежною сферою економіки, передати додаткові важелі впливу в руки політиків і урядових адміністраторів.

Про це свідчить, зокрема, той факт, що після закінчення війни уряди продовжували друкування паперових грошей у понаддостатній кількості.

Як відзначає О. Шпенглер, виникнення сильних урядів остаточно зруйнувало диктатуру грошей. Протягом довгого часу економіка світового міста і його інтереси панували над конструктивною силою політики, однак кінець кінцем стало зрозуміло, що політична сторона життя з них двох – сильніша. Варто зайвий раз відзначити, що політична влада не лише в постмодерну добу, але й завжди тяжіла до підпорядкування собі економічних важелів. Навіть тоді, коли держава, за виразом Х. Ортеги-і-Гасета, була „мізерною річчю”, вона всіляко прагнула саме за допомогою грошей витворити образ сильної влади, що базується на економічній могутності. Гроші тут виходять поза межі своєї традиційної сфери функціонування, виступають не як символ економічної значущості, а як основа сталої системи значень, символічний код, що обґрунтовує непохитність влади. Як зазначає В. Бурлачук [2, с. 21], найяскравіший образ влади був створений у XVIII столітті в епоху європейського абсолютизму. Карнавали, бали й асамблеї були не тільки формою репрезентації влади, а й ефективним засобом її здійснення, оскільки забезпечували консолідацію суспільства навколо структур політичної влади. Однак реально в ту добу економічні важелі домінували над політичними, золото було тою силою, яка легко долала вплив конкретних урядів і не визнавала державних кордонів.

Раз розпочатий процес демонетизації, тобто втрати золотого вмісту грошей, вже ніщо не могло повернути в зворотному напрямку, оскільки контроль держави над грошима незмірно розширив обрії політичної влади. Подальшими етапами цього процесу була націоналізація у США золота й срібла в 1934 р. та закриття Ніксоном “золотого вікна” під час В’єтнамської війни [3, с. 212–218]. Суть цієї акції полягає в тому, що долар, який, за угодою 1946 року, мав золотий еквівалент тридцять п’ять доларів за унцію золота й до якого була прив’язана більшість світових валют, тепер підтримувався не на рівні вартості якогось специфічного товару, а лише у співвідношенні з усіма іншими валютами. Таким чином, він перетворився на папірець, незабезпечений золотом, значущість якого спирається лише на укази уряду й довіру людей до цього уряду. Якщо раніше ця значущість була виражена написом на банкноті “Підлягає оплаті на вимогу пред’явника”, то після втрати золотого забезпечення цей напис був замінений на фразу “В Бога ми віруємо”. Це дуже показова заміна, вона добре виявляє суть трансформації грошей від природного забезпечення, яким було золото, до соціального – довіри до держави, соціального ладу, здатності людської спільноти контролювати стихію ринкових процесів. І попри те, ця фраза на грошовій банкноті підкреслює пов’язаність економічної, господарської діяльності людей з їх упевненістю у впорядкованості світоладу, в наявності в їх життєвому світі непохитних розумних і справедливих засад, без яких будь-яка активність людини втратила б сенс і перспективу.

При циркуляції нерозмінних на золото паперових засобів легко виникає їх надмірність. Унаслідок цих процесів перетворюється в загальне правило економічної системи, заснованої на незабезпечених золотом грошах, те, що в минулому, при золотому забезпеченні, було аномалією: інфляція. Як наслідок закономірного й тривалого процесу еволюції грошей в напрямку *від* золотого забезпечення, сучасна інфляція відзначається виключною інтенсивністю та глибиною.

Соціальна суть трансформації грошей на другому етапі їх історичної еволюції, протягом ХХ століття – надзвичайне посилення контролю урядів над грошима в усіх частинах світу. В усіх випадках, коли треба збільшити витрати або врегулювати економічні проблеми, існує один універсальний захід – друкувати більше грошей, саме тому ХХ століття виявилось століттям інфляції. Про те, яких масштабів вона сягала в критичні періоди історичного життя, може свідчити хоча б один факт: у Німеччині на 15 листопада 1923 р. один долар коштував 4 200 000 000 000 марок [3, с. 234].

Прихід епохи паперових грошей означав появу цілком нової економічної реальності. Цю реальність потрібно побачити в єдності двох взаємовиключних характеристик. З одного боку, незмірно зросли можливості довільного втручання соціальних структур, зокрема держави, у процеси функціонування грошей. З іншого, – гроші не змінили свою суть, вони й надалі є способом буття соціальної, зокрема економічної необхідності. Тому позірна легкість, з якою грошові механізми використовуються для реалізації волонтаристських цілей та інтересів тих чи тих соціальних сил, обертається зростанням та загостренням низки економічних та соціальних проблем.

Третя епоха в еволюції грошей пов'язана з появою електронних грошей та кредитних карток. Зміни, які відбуваються, насамперед торкаються знакової природи грошей – це втрата ними предметно-чуттєвої форми. Це знаки, які людина вже не може, як раніше, сприймати чуттєво: бачити, визначати їх вагу, слухати бряжчання „дзвінкої монети” або шурхіт банкнот. Ці знаки реально існують, але їх продукують, сприймають, ідентифікують, обробляють і трансформують у доступну для людини форму лише технічні пристрої. Разом із тим, набуває нової значущості смислове наповнення феномену грошей, їх метафізична природа. Кредитні картки та електронні гроші перевели цей феномен у принципово нову площину існування – вони зробили гроші віртуальною реальністю.

Вживаючи щодо електронних грошей термін “віртуальна реальність”, необхідно мати на увазі, що це поняття, пройшовши багатвікову історію, у наш час має досить чітко окреслене смислове навантаження, це не є метафора або інший спосіб образного означення предмету дослідження. Тому необхідно визначити, який онтологічний зміст правомірно вкладати в концепт “гроші як віртуальна реальність”. Насамперед слід відзначити, що слово “віртуальний”, еволюціонує, рухалося від первісного латинського значення “можливий”, “здатний”, “такий, що

може”, а отже “актуально не існуючий”, до значення “дійсний”, “здійснений у суб’єктивному світі людини”. Вже в старослов’янській мові це слово було присутнє у вигляді “верти” й позначувало подію, що відбувається і породжується зараз, у теперішній момент, чисюсь активністю [12, с. 118]. Ще донедавна це поняття означувало суб’єктивний світ, створений свідомістю людини, на противагу об’єктивному – реальному ! – світові речей. Знову-таки лише порівняно недавно віртуальну реальність свідомості почали сприймати й вивчати як реальність, як світ, а не як ілюзію, усвідомлюючи, що в ньому існують свої закони, відмінні від законів світу, який традиційно називався реальним. За умов сучасної інформаційно-комп’ютерної революції це поняття наповнилося новим змістом у зв’язку з появою можливості технічного створення віртуальної реальності. Таким чином, віртуальна реальність є сьогодні не лише природною функціональною структурою у психічному житті людини, але й включає об’єктивну відносно людської свідомості штучно створену за допомогою технічних засобів знакову систему зі своїми взаємозв’язками та закономірностями, що існує як функція інформаційно-технічних феноменів. Вживання цього поняття стосовно електронних грошей передбачає своєрідний онтологічний статус цієї реальності як такої, що витворена штучно й підпорядкована законам тої соціальної та технічної системи, яка її створила. Хоча ця реальність не належить до сфери чуттєво сприйманих речей, однак це не ілюзія, а специфічна форма буття. У такій якості електронні гроші являють собою динамічну систему, яка має множину можливих станів, тобто точно визначені умови та властивості, що можуть бути розпізнані й повторені. Ця система знаходиться в русі, тобто значення її координат змінюються в часі. Оскільки функціонування електронних грошей передбачає наявність розгалуженої та спеціалізованої структури, їх слід розглядати як складну систему. Вона характеризується цілісністю, позаяк усі її підсистеми підпорядковані єдиній меті – самозбереженню, самовітворенню, саморегуляції економічного життя. Це обумовлена система, позаяк її динаміка підпорядкована дії економічних законів та комп’ютерним програмам. Електронні гроші як система, що має вхід і вихід, взаємодіють із зовнішнім середовищем, у якому можна виділити рівні: грошово-банківська система, економічна система, соціум.

Проведений аналіз дає підстави для висновку: сучасні гроші являють собою у певному сенсі завершення процесу самореалізації соціально-духовної природи господарської діяльності людини; інформація перетворюється у субстанційну основу сучасної економічної реальності. Економічні відносини стають потужною інформаційною системою, що органічно вписується в нову соціальну реальність, їх сьогодні все частіше характеризують як інформаційну економіку, або економіку знань. У другій половині двадцятого століття інформаційно-комунікаційні технології стали вирішальним фактором не лише економічного життя, але й соціального

прогресу в цілому, а інформаційна економіка перетворилася на основоположний елемент інформаційного суспільства.

1. Болотский Б. С., Гильмутдинов А. Р., Ларичев В. Д. та інші. Фальшивые деньги. Фальши-вомонетничество. – М.: Экзамен, 2002. – 383 с.
2. Бурлачук В. Способи артикуляції влади, або символ у системі владних відносин // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – № 3. – С. 20–27.
3. Везерфорд Д. История денег. Борьба за деньги от песчаника до киберпространства. – М.: ТЕРРА – книжный клуб, 2001. – 319 с.
4. Гаврилюк О. В. Методи криміналізації та впливу капіталів // Фінанси України. – 2000. – № 10. – С. 17–26.
5. Єфременко Т. Фінансова поведінка населення України // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 2. – С. 165–175.
6. Каптуренко М. Про деякі напрямки дослідження взаємодії економічних та етичних чинників української корупції // Наука. Релігія. Суспільство. – 2001. – № 3. – С. 42–46.
7. Купцов А. Вибори в Україні в контексті теорії і практики політичного маркетингу // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – № 1. – С. 125–135.
8. Ландик В. И. Оздоровление экономики Украины через возрождение потребления // Вісник Академії економічних наук України. – 2002. – № 1. – С. 36–42.
9. Мазараки А. А., Ильин В. В. Философия денег. – К.: Киевский национальный торгово-экономический университет, 2004. – 718 с.
10. Ткаченко В. А. Перехідна економіка: закономірності, соціально-економічні чинники та концептуальні підходи // Вісник Академії економічних наук України. – 2003. – № 1. – С. 72–78.
11. Трахтенберг И. А. Денежное обращение и кредит при капитализме. – М.: Издательство АН СССР, 1962. – 780 с.
12. Смеричевский Э. Ф. Виртуальная реальность: к анализу этимологии понятия // Наука. Релігія. Суспільство. – 2002. – № 2. – С. 117–121.
13. Степаненко В. Суспільна трансформація у соціокультурній моделі інтерпретації // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – № 4. – С. 89–109.

THE EVOLUTION OF ONTOLOGICAL NATURE OF MONEY AS A PHENOMENON OF CULTURE

Zoya Skrynyk

*L'viv Banking Institute of the National Bank of Ukraine,
Shevchenko Ave., 9, L'viv, 79005, Ukraine, kgd@lbi.wubn.net*

The analysis of evolution of money under the view of historical changes of its sign nature and semantic filling, and an attempt to investigate the internal logic of this process are carried out. A common maintenance of this process is defined as idealization of money. The author concludes, that a historical evolution of money exposes its veritable meta-

physical nature as virtual reality, information „in a clean state (a pure condition)”, as a social force, that puts the order in the vital world of the human society.

Key words: money, communication, sign, semantic, meaning, sense, idealization, value.

Стаття надійшла до редколегії 17. 05. 2005

Прийнята до друку 24. 09. 2005